

Юлія Лозко,
студентка магістратури
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ПОЛІСЬКІ ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОДИЛЬНИМ ОБРЯДОМ

У статті представлено етнолінгвістичний матеріал, зібраний у середньополіських говірках Олевського району Житомирської області, пов'язаний із традиціями, повір'ями, звичаями родильного обряду.

Важливе місце серед традиційних народних обрядів займає родильний, бо поява на світ дитини споконвіків була не лише звичною, але й важливою подією в сім'ї, у родині та й усій громаді, адже саме народження є тим містком людського буття, що з'єднує в єдину етноструктуру загальну пам'ять нації, її духовні здобутки, досягнуті багатовіковим існуванням.

Варто зазначити, що сімейні обряди були насамперед досліджували етнографи (І. Беньковський, І. Бессараба, П. Іванов, Є. Казимир, А. Малинка, В. Ястребов, Хр. Ящуржинський, М. Грушевський та ін.). Хоча упродовж останніх десятиліть у мовознавстві превалює думка про системність наукових досліджень, тому виникла необхідність вивчення лексики у зв'язку з матеріальною та духовною культурного етносу, частиною чого є традиційні сімейні обряди, значне місце серед яких посідає й родильний.

Зазначимо, що досліджуваний родильний обряд представили в працях етнолінгвісти та лінгвісти, зокрема Й. Дзендзелівський, Я. Нагін, В. Чабаненко, Т. Шевченко, Л. Терешко, Г. Пелех, Т. Тищенко. Варто зауважити, що лексику традиційного сімейного обряду в гуцульському говорі досліджував М. Бігусяк [1, с. 293-302]; назви новонароджених дітей у західнополіських говірках Полісся проаналізувала С. Богдан [2, с. 134-139]; Н. Гаврилюк вивчила досвід історико-етнографічного картографування родильних звичаїв та обрядів українців [3, с. 18-27]; формули-міфи про народження дітей представила Н. Гаврилюк [5, с. 332-339]; С. Гвоздевич репрезентувала польові записи про родильну обрядовість поліщуків [6, с. 357-368; 7, с. 164-171]; М. Грушевський вивчав дитину в

звичаях і віруваннях українського народу [8, с. 256]; В. Дроботенко та З. Омельченко уклали словник родинної обрядової лексики східностепових українських говірок, значну частину якого складає лексика родильного обряду [8]; Т. Тищенко досліджує східноподільський родильний обряд через призму слова [10, с. 188-190; 11, с. 405-407].

Об'єкт нашого дослідження – родильний обряд у говірках Олевського району Житомирської області.

Мета розвідки – проаналізувати зафіксовані в досліджуваних говірках повір'я, традиції, звичаї, обряди, які наявні в поліському родильному обряді.

Зауважимо, що зібраний фактичний матеріал дозволяє поділити поліський родильний обряд на три етапи:

- 1) допологовий;
- 2) власне пологовий;
- 3) післяпологовий.

Тому й розгляд повір'їв та звичаїв зумовлено поділом родильного обряду. Зазначимо, що допологові звичаї пов'язані з вагітною жінкою та заборонаю виконувати певні дії, щоб не зашкодити насамперед собі та вберегти майбутню дитину: 1) не можна було важкого піднімати; бігати дуже швидко (Т. Рабош, с. Заборочче); 2) не дозволялося фарбуватися; підстригати волосся; якщо вагітна злякається, то не можна було хапатися за тіло, бо залишалися в новонародженого родимі плями (О. Патюк, с. Рудня-Бистра); 3) заборонялося переступати через гострі предмети, працювати у свята (М. Вакуліна, с. Варварівка); 4) на плечі не можна нічого чіпляти, коли прала; коли збирала білизну, також не можна було чіпляти на плечі; носити сумку на плечах; на порозі не сидіти; коли дитину народжувала, то потрібно все з себе знімати, щоб було легше народжувати (Г. Козловець, с. Лопатичі); 5) не можна було нервувати, лазити на піч та витрушувати сажу, бо в дитини буде задуха; носити посеред себе в пелені нарубані дрова, бо тоді в маляти буде грижа; бувати на похоронах, дивитися на потворних людей (М. Баланчук, с. Корощино); 6) злякавшись собаки, kota чи іншої домашньої тварини, жінка не повинна відштовхувати її ногою, бо новонароджений буде вкритий шерстю; 7) вагітна жінка не повинна була красти, дуже сильно сердитися, бо це могло передаватися дитині (Г. Козловець, с. Лопатичі).

Зауважимо також, що для народження хлопчика, як зазначає Т. Рабош із с. Заборочче, потрібно класти ніж під матрац.

Коли жінка певний час не може завагітніти, то на Юрія (6 травня) раненько до схід сонця потрібно встати, роздягнутися повністю, щоб ніхто не бачив, умитися росою, походити по росі, набрати в жмені роси і напитися її (О. Патюк, с. Рудня-Бистра).

Із власне пологовим обрядом пов'язані звичаї та повір'я, що стосуються породіллі, баби-повитухи, чоловіка та новонародженої дитини: саме під час пологів обкурували кутки в оселі, запалювали свічки, читали молитви й панувала всюди тиша (с. Варварівка, с. Рудня-Бистра). Щоб краще пройшли пологи, баба-повитуха читала молитву:

*Налетели ангели с крутой гори, з темной хмари, з любой пари,
светлыми ясними очима до породіллі (ім'я назвать як у церкві),
свечи палают, шоб так породіллі боли брали.*

*Зайди, Божя Мати, з неба,
стукни босою ногою царськіє ворота,
одчиняться книги, розчинятся свечі,
засветятся суставы, кості розійдуться.*

*(Ім'я назвати) младенец чи младенка
на белый свет народиться
светлыми ясними очима
на свет божий
народится без боли, без муки.*

*Подай, Господи (ім'я назвати) младенку чи младенца на руки.
Господу Богу помолюсь, святой Пречистой Матері поклонюсь.*

*Святая Пречиста Божая Мати, стань мені в помощь,
Шли, Божая Мати, до (ім'я назвати) проще шептати,
если хлопец, то коні пасти, а як дівка, то пражу прасті.*

Вы, суставы, разойдитесь, а заслонки одклонитесь.

Новорожденного на белый свет пустите! (записано з уст Мельник Федори Михайлівни).

Якщо були важкі пологи, посиляли до священника, щоб одчинив у церкві царські врата, а баба-бранка вдома молилася:

*Царській врата, одчинітєся,
А ви, кості смиренній, розойдітєся,
Чи младенець, чи младенця,*

Пора вже на цей світ родиться (с. Варварівка, М. Вакуліна).

Навонароджене немовля з'являлося на світ на підіслану весільну сорочку породіллі.

З дитячим місцем новонародженого виконували також певні усталені звичаї: 1) брали його, замотували в чисту полотнину, закопували на рогу хати; щоб ні одна нога по ньому не ходила й дитині це не зашкодило (с. Рудня-Бистра); 2) «викидали все це, не будуть же вони його солить» (с. Варварівка); 3) якщо дівчинка, то закопували під плодове дерево (вишня, яблуня); якщо хлопчик, то закопували під дуб (с. Заборочче, с. Лопатичі); 4) дитяче місце закопували під яблуню, щоб дитинка була схожа на матір (с. Ковальово); 5) до книжки, до прядки і відрізували, тільки освяченим ножом (с. Корощино). Із пуповиною також виконувала певні звичаї: 1) коли народжувалася дівчинка, то пуповину відрізали ножом на гребінці, а коли хлопчик, то відрізали, також ножом, але на сокирі; пуповину нікуди не викидали, а зберігали на розум; коли дитина перший раз до школи йшла, то давали їй цю пуповину, щоб вона її розв'язала, якщо швидко це зробить, то буде легко навчатися (с. Заборочче); 2) пуповину закопували на городі або зберігали, а коли йшла до школи, то давали розв'язувати (с. Варварівка, с. Корощино); 3) пуповину також закопували разом із дитячим місцем (с. Лопатичі, с. Ковальово).

Післяпологові звичаї та повір'я пов'язані з молодою матір'ю та її оточенням – це обряд очищення породіллі, відвідування молодої мами та новонародженого, родини, обряд хрещення, вибирання кумів (для дитини хрещену маму й батька), різні предмети-обереги від зуроків.

Обряд відвідування породіллі та новонародженого родичами й сусідами називається *одвідки*. Він виконується так: 1) першого дня баба-повитуха йде купати дитину, також можуть бути присутні жінки, але не чоловіки; баба купає дитину 3 дні, також несе млинці, груші напарить, а родичі ставлять окаяну (с. Заборочче); 2) приходять десь через тиждень, місяць, і цей обряд називається *одвідки* (с. Варварівка, с. Рудня-Бистра); 3) цей обряд називається *родини*; одні жінки йшли, дітей не брали, із собою несли хліб, вареники (с. Лопатичі, с. Ковальово).

Від зуроків виконували різні дії-обереги, використовували предмети-обереги під час відвідин породіллі та новонародженого: ніж клали, щоб усе недобре відходило (с. Рудня-Бистра), сіль, печину (вугіль), хліб (окрайчик зверху) клали під подушечку дитині

(с. Варварівка, с. Корощино); у колиску немовляти клали з боку (лівого чи правого) ніж, сіль, хліб, вуглинку: хліб і сіль для добрих людей та тих, хто прийшов із добрими намірами, а вуглинку – для злих людей; щоб дитина не була жовтою, то клали понад боком дитини дразочку з вільшини (с. Лопатичі, с. Ковальово); не показували дитину до трьох місяців, чіпляли шпильку від зуроків (с. Заборочче).

Обряд очищення породіллі відбувався так: породілля до 40 днів не виходила на вулицю; щоб молода мама швидше поправлялася, баба-повитуха йшла до колодязя, набирала води й примовляла:

Вечір добрий, земля Тетяна, вода Оляна.

Дай мені води од усякої нужди і біди.

Омиваєш ти луги, і береги, і все чисте поле,

омий ти хрещену, народжену (ім'я) (с. Варварівка, Т. Козловець).

Обряд хрестин відбувається так: дитину до церкви несе хрещений батько (с. Варварівка); баба-повитуха несе до церкви, а потім передає хрещеним батькам примовляючи: «Ось вам нехрещене, а принесіть хрещене» (с. Корощино, с. Рудня-Бистра), а потім усі святкують. Обов'язковими подарунками на хрестинах є хрестик, крижмо, гроші, костюмчики. Кумами можуть бути рідні, знайомі, друзі. Повитуху обдаровували подарунками, частували її.

Отже, традиційний поліський родильний обряд зберігає в різних етапах елементи давніх вірувань поліщуків, поважного ставлення до вагітної жінки та породіллі, низку обрядовій для оберегу дитини від зуроків. Крім того, у таких обрядодіях використовували різні побутові речі, над якими поліщуки спостерігали упродовж віків і вбачали в них своєрідні обереги, вважали їх захисниками, помічниками (ніж, червона нитка, вуглинка, сіль, дразочка з вільшини, хліб, шпилька тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк Михайло. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках Український діалектологічний збірник. Книга 3. – Київ, 1997. – С. 293-302.
2. Богдан Світлана. Назви дітей у західнополіських говірках // Полісся: мова, культура, історія. – Київ, 1996. – С. 134-139.
3. Гаврилюк Н. К. Досвід історико-етнографічного картографування родильних звичаїв та обрядів українців // Народна творчість та етнографія, 1978. – № 1. – С. 18-27.

4. Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – Киев, 1981. – 279 с.
5. Гаврилюк Наталія. Формули-міфи про народження дітей (До ареальної характеристики на українському Поліссі і суміжних територіях) // Проблеми сучасної ареології. – Київ, 1994. – С. 332-339.
6. Гвоздевич С. Із польових записів про родильну обрядовість // Діалектологічні студії. 6: Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л., 2006. – С. 357-368.
7. Гвоздевич Стефанія. Родильна обрядовість поліщуків // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження Вип. 1. Київське Полісся. 1994. – Львів, 1997. – С. 164-171.
8. Дроботенко В. Ю., Омельченко З. Л. Словник родинної обрядової лексики східностепових українських говірок // Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Донецьк, 1996. – С. 264-269.
9. Тищенко Т. Динаміка номінації родильного обряду в говірках Східного Поділля // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 188-190.
10. Тищенко Т. Східноподільський родильний обряд через призму слова // Мовознавчі студії. 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). – Дрогобич: Посвіт, 2010. – С. 405-407.